

PREDAVANJE 8.

ETIKA L.T.

■ Etički pesimizam* Artura Šopenhauera (1788-1860) je teorija koja se suprotstavlja Kantovom etičkom sistemu. Njen autor izgrađuje iracioalističko, sentimentalističko* učenje o poreklu o osnovama morala i pesimističko gledište na vrednost čoveka i života uopšte. Šop. naime, zastupa tezu da našoj svesti nije dostupan predmetni svet, već predstava o njemu (u delu: „Svet kao volja i predstava“). On tu tezu dalje razvija tvrdnjom: „između sna i jave, predstave u snu i predstave na javi nema nikakve bitne razlike, da je svet konačno samo san“. (prema Pavićević, str. 309). Po Šop. „svet kao transempirijska** stvar, po sebi je slepa žudnja (volja) za individualizovanim postojanjem i održanjem, a oblik tog postojanja je patnja“. (Popularna enciklopedija, str. 1077).

■ *Pesimizam (lat. najgori) pogled na svet koji smatra da su ovaj svet i život nepopravljivo rđavi, i da je prema tome, bolje ne živeti nego ovako živeti; sklonost da se stvari uzimaju sa najgore strane; suprotno optimizam. Pesimizam je Šopenhauerova filozofska slika o svetu.

■ **Sentimentalizam (fr. sentimental) tj. podložan osećajima, osetljiv osećajan, bolećiv i sl.)-književni pravac u drugoj polovini XVIII i u početku XIX b. koji se ističe idealizacijom radnje, preteranom osećajnošću ličnosti, kao i težnjom za izazivanjem sentimentalnosti, bolećivosti i preovlađivanjem subjektivnog nad objektivnim.

■ Polazeći od teze da suštinu čoveka i sveta čini volja, slepa težnja, dok je razum izdanak i sluga volje, Šop. dosledno pobija Kantovo gledište o apriornom umnom principu (moralnom zakonu u formi kategoričkog imperativa, kao osnovi morala). Po njemu, jedini nužni zakon za ljudsku volju je zakon motivacije, prema kome „jedna radnja može postupiti samo ako postoje dovoljni motivi za nju“, te ona ne može izostati ako su određeni motivi dati. Kao takav, „zakon motivacije je samo oblik opšteg zakona kauzaliteta“. (Šop. Grundlage der Moral = Osnova morala, str. 501.). Svi motivi se po Šop. mogu svesti na tri osnovna: (1) egoizam (htenje sopstveog dobra), (2) zloba (htenje tuđeg zla) i (3) sažaljenje (htenje tuđeg dobra). To su, zapravo, tri osnovne čovekove pobude. Moralne, po Šop. su one radnje čija je svrha dobro drugog čoveka. Najviše etičko delovanje, po Šop. je „dijeliti bol s drugim, identifikovati se s njim, pa je zato samilost najviša etička vrlina“. (Filozofski riječnik, „Matica Hrvatska“, Zagreb 1965., str. 122).

■ Najviši etički imperativ, po Šop. je negiranje volje za životom, ali ne samoubistvom (jer se time ne dokazuje da je savladana volja za životom), već putem askeze, tj. uzdržavanjem od akta rađanja (suzbijanje polnog nagona), a osnovno sredstvo za to je čednost“.

- Osim toga ovaj put askeze karakteriše i: ravnodušnost prema svemu, potiskivanje želja i nagona i dr. Ako bi „čednost“ postala opšta vrlina nestao bi ljudski rod, što je, kako zaključuju mnogi etičari, i poslednja „poruka“ Šop. filozofije, a ista je „antiživotna i nihilistička“.
- Naturalističko** - evolucionistička*** etika, čiji je začetnik Čarls Darwin (1809-1882), engleski prirodnjak i tvorac učenja o evoluciji živog sveta (dela: „Postanak vrste putem prirodnog odabiranja“, Poreklo čoveka .... i dr.), a ostali pripadnici su: Spenser, Gijo, Niče, Kropotkin i dr.

---

*Nihilizam (lat. nihil= ništa)- filozofsko učenje da ništa u stvari ne postoji (metafizički nihilizam) ili da ništa nije moguće pouzdano spoznati (agnosticizam), ili da nema objektivnog kriterijuma morala (etički nihilizam).

**Naturalizam (lat. natura= priroda)- filozofska koncepcija prema kojoj je priroda osnovna suština svega. U etici to je stav da je moralni život samo produžetak, te je ukupan društveni život podvrgnut samo prirodnim zakonima.

***Evolucionizam (lat. evolution= razvitak iz nižeg u više ili iz jednostavnog u složeno), pravac (osnovna teorija evolucije) koji prihvata je cela priroda (neorganska i organska) nastala razvojem, negirajući misao o stvarenosti sveta, kao dela božjeg. Glavni protagonist teorije evolucije je Darwin.

■ Darvinova naučna doktrina (darvinizam) sadrži sledeće postavke: varijabilitet (slučajna promenjivost u razvoju živih bića), hereditet (naslađivanje izvesnih stečenih oznaka) i selekcija boljih (jačih) kao posledica borbe za održavanje vrste. Darwin naročito ukazuje na poreklo čoveka od vrste čovekolikih majmun. Darwinova učenja o evoluciji morala polazi od teze da je čovek po prirodi društvena životinja koju karakteriše društveni intelekt. Po Dar. moralno osećanje potiče iz osećanja društvenosti, a osnova moralnih osećanja je instinkt društvenosti, zahvaljujući kome „životinja nalazi zadovoljstvo u zajedništvu srodnika“. (Kropotkin, str. 56). Primarne pretpostavke moralnosti, po Dar., su društveni instinkt (uključujući u ovo roditeljski i instinkt potomaka prema precima), moralno osećanje (savest – kantovska „svest o dugu“) i određene umne sposobnosti koje su na onom stupnju razvoja kao kod čoveka. Pored ovih Dar. ističe i sekundarne pretpostavke moralnosti, a to su jezik (kojim se izražavaju društvene potrebe i želje, čime on postaje snažan regulator ponašanja) i navika (kao delujuća sila u stvaranju našeg odnosa prema drugima, koja pojačava društveni instinkt i osećanja društvene simpatije, kao i pokoravanje društvenom sudu).

■ Društveni instinkt, po Dar. ima veću snagu i postojanost od tzv. ličnog instinkta (gladi, požude, osvete), koji se intenzivnije ispoljava samo u prisustvu opasnosti. (Čovekovo poreklo..., str. 176).

■ U formiranju moralnosti bitnu ulogu igraju i više umne sposobnosti, pre svih pamćenje, koje utiče na izgrađivanje moralne savesti, koja uvek „gleda u prošlost i služi kao uputstvo za budućnost“. (Prema: Kropotkin, str. 63). Moralnost je, dakle, po Dar. kompleksna empirijska, biopsihološka i društvena pojava, koja je proizvod evolucije, za razliku od Kanta, koji izvor moralnosti vidi u nekom apriori i apriornom, vanvremenskom i neraščlanjivom umnom principu i apriornom osećanju uvažavanja tog principa. Dar. je u svojim delima dokazivao da i životinje imaju svoj društveni instinkt, uslovljen njihovim društvenim životom i instinktom za samoodržanjem, i da kao takve imaju moralno osećanje. Stoga se čovek i prema njima treba moralno ponašati. No, budući da je čoveka smatrao moralno i mentalno superiorni u odnosu i na najrazvijenije životinje, Dar. je istog smatrao subjektom i tvorcem moralnog postupanja i suđenja ne samo u međuljudskim odnosima već i u odnosu prema prirodi, pa time i prema životinjama. Po tom stavu Dar. pokazuje da je na pozicijama antropocentrizma*.

---

*Antropocentrizam (grč. anthropos= čovek, centrum= sedište) – filozofski pogled po kom je čovek sedište sveta svrha njegovog razvitka.

■ Herbert Spenser (1820-1903)** , za razliku od Darvina koji evoluciju vezuje za živi svet, on evoluciju tretira kao osnovni zakon celokupne stvarnosti. S tih pozicija Spen. izvor, kriterijum i svrhu morala tretira „kao proizvod celokupne evolucije i svih strana čovekovog bića“. (prema Pavićević, str. 323). Stoga, po Spen., etika ima fizikološku, biološku, psihološku i socijalnu stranu. Tako sa fizikalnog aspekta moralno delovanje je (ili nije) povezano, urađeno i umereno, sa biološkog – da li (ili ne) služi održanju ili produženju života, a sa psihološkog aspekta, ukoliko je nezavisnije od trenutnih oseća, „ a više je vođeno složenijim osećanjima i povezano, koordinirano intelektualnim predstavama o trajnijim sadašnjim i budućim svrhama“, (Pavićević, str. 323.) i sa sociološkog aspekta moralno delovanje je prilagođeno društvenom stanju.....

**Dela: „Sistem sintetičke filozofije“; „Faktor organske evolucije“: „Etičke činjenice“ i dr.

.....To je „idealna prilagođenost i ravnoteža između jedinke i društva, stanje u kome jedinka ne samo da ne smeta sreći drugih ljudi, već za nju aktivno radi, kao što društvo, odnosno drugi ljudi, rade za njenu sreću.“ (Pavićević, str. 324-325). Krajnji idealni cilj prema Spen. je : „potpuno prilagođen čovek u savršeno razvijenom društvu“, to je „apsolutna etika“, tj. reper za procenjivanje „relativne etike“ u društvu koje je još nepotpuno razvijeno. Prepreka za ostvarivanje idealnog stanja su ratovi (kad se individua podređuje zajednici i žrtvuje svoje interese, pa i život, a uz to je moralno pocepana jer mora da gaji i ljubav i mržnju). Nasuprot ratničkom društvu Spen. polaže nadu u industrijsko društvo, koje će, uz privatnu svojinu i „slobodnu“ utakmicu, stvoriti uslove za uspostavljanje harmoničnih odnosa između individue i društva“. Spen. je po tome ideolog liberalnog kapitalizma.

■ Fridrih Niče (1844-1900)*, nemački filozof, bio pod uticajem Šopenhauera, čija se etička misao može smatrati, između ostalog, naturalizmom (jer se često pozivao na prirodu i prirodne procese, kao argument u prilog svojih shvatanja o čoveku). Niče, shodno tome svoju zamisao o „natčoveku“ obrazlaže time da ni priroda ne zna za jednakost, altruizam i dobrotu. No njegovo shvatanje o prirodi znatno se razlikuje od Darvionovog i Spenserovog. Po Niče, naime, osnova života nije nagon za održavanjem (darwin), već nagon za isponjavanjem životne sile, za širenje moći, a održanje je posledica tog osnovnog nagona. Po Niče težnju za moć ispoljavaju ne samo bića nego i stvari i svi se „ujedinjuju“ sa onima koji su im dovoljno srodni i bore se za moć (volja za moć). Slično Šopenhaueru, Niče kao suštinsku činjenicu smatra volju, težnju, a umesto primata svesti priznaje primat nesvesnog, instiktivnog, voljnog dela čovekove prirode.

---

*Dela: „Volja za moć“ i „Tako je govorio Zaratustra“ (Zaratustra je bio reformator stare persijske religije, a živeo je u VII i VI v.p.n.e. Po Zaratustri život je stalna borba između dobra i zla, istine i laži, svetlosti i mraka- Mazdaizam- iranska nauka o poštovanju Mudrosti).

- Tako Niče postaje predstavnik onog iracionalizma koji je bio osnova za fašistički kult „snažne volje“ i „zdravog nagona“ (Pavićević, str. 337). Posledica toga je odbacivanje sveg dotadašnjeg morala, tj. imaralizam*.
- Po Niče u ne postoje moralni fenomeni, već samo moralna interpretacija ovih fenomena, koja je poreklom iz vanmoralne sfere. Niče, nadalje sve moralne norme i vrline svodi na prirodne odnose i snage, a pre svega težnju za moć radi odbrane od tuđe moći. On, naime, moralnu vrlinu shvata kao proizvod prirodnih instikata, pa je: pravda izraz želje za osvetom, iskrenost- slabost (jer iskren čovek nije opasan pošto su mu namere poznate). Dobrota, blagost i skromnost su, po Niče u, osobine nemoćnog čoveka, za razliku od moćnog čoveka, koga odlikuju lične snage da ide direktno ka cilju. Čovek, je po Niče u, dobar jer nema dovoljno snage da bude zao. Važeći moral, po Niče u, ima društveno poreklo i smisao, pri čemu iza moralnih ideala humanosti, pravičnosti i altruizma stoje tri instikta: 1) instinkt stada (protiv jakih i nezavisnih), 2) instinkt stradalnika i siročadi (protiv srećnih) i 3) instinkt prosečnik (protiv izuzetaka).

---

*Imoralizam (lat.)- moralno stanovište koje odbacuje vladajući moral ili mu se suprotstavlja, a može biti u odnosu na njega indiferentno (amoralizam). Odbacivanje novog pogleda, principa, normi, kategorija, novog sistema vrednosti.

- Putem ovih instikata mali ljudi , svojim zakonima za jednakošću, čovečnošću i dr., hoće da obuzdaju moćne ličnosti i da im nametnu prosečnost kao ideal i normu. (Prema: Pavićevoć, str. 340).
- Izvor morala je, dakle zavist i borba slabih i nesposobnih protiv moćnih ljudi. Sledstveno tome, moral je po Ničeu, volja za moć, koja, doduše, nije otvoreno deklarirana, već prerusena. Sa tih pozicija Niče negira značajne pojave evropske kulture i društva: hrišćanstvo, demokratija, socijalizam. Ničeov ideal je viši čovek „natčovek“, koji treba da je uporan, hrabar, ambiciozan, koji snažno teži gore, u visinu. On ne sme osećati sažaljenje i ne smeju ga sputavati sitni obziri „malih ljudi“. Mora neposredno ići ka cilju ispoljenja i zadovoljenja svoje moći, jer gde ima života ima i volje za moć. (Prema: Pavićević, str. 344). Čovek, dakle, mora imati one osobine koje moralisti osuđuju a to su: uživanje, vlastoljublje, sebičnost, ali ne u hedonističko- materijalističkom smislu, već kao uživanje u moći, ali i vladanju drugim ljudima. Shodno tome: dobro je ono što povećava volju za moć, a zlo ono što je slabi. Ničeov natčovek je stvoren za rat, a žena za rađanje.

■ Žan Mari Gijo (1854-1888)*, je jedan od filozofa kog je Niče veoma cenio, ali Gijo teži da svoju koncepciju morala izgradi na osnovu činjenica iz ljudske prirode. On suprotno Niče, umesto uživanja (u moći), vlastoljublja i sebičnosti, afirmiše život i njegov napredak i razvoj, što je cilj koji je postavila sama priroda. Etika po Giju, treba i mora da postavi pitanje svrhe života i da na to pitanje odgovori poštujući psihološke i biološke činjenice i zakonitosti (Prema: Pavićević, str. 329). Gijo nastoji da zasnuje moral bez ikakve spoljne prinude i duga (dužnosti), ali i bez ikakve mističke, natprirodne volje božanstva. On je hteo da iz morala odstrani lični materijalni interes ili težnju ka sreći, na čemu se zasniva moral utilitarista**. (Prema: Kropotkin, str. 297).

---

*Dela: „Epikurov moral i njegov odnos prema savremenim teorijama morala“ (1879), „Istorija i kritika savremenih engleskih učenja o moralu“ (1879) i čuveni „Prikaz morala bez obaveza i bez sankcija“ (1884) „koji je sve zadivio novošću i pravednošću zaključaka...“ (Kropotkin, str. 298).

**S tim u vezi podvrgao je kritici učenja Bentama, Mila, Darvina, Spensera i njihovih sledbenika.

■ Po Giju, život nije prosto održanje, već puni, intenzivni i raznoliki život, Shodno tome, etika treba da je „nauka koja ima za predmet sva sredstva da održi i razvije (uveća) život, materijalni i intelektualni. Ta etika treba norme da izvodi iz životne stvarnosti, iz zakona života čoveka kao bio-psihološkog bića. Ovo polazište iako veoma interesantno sadrži i određene protivrečnosti, koje nameću sledeća pitanja: (1) Zar moralne norme često ne zahtevaju da ograničavamo pa i potiskujemo prirodne instikte? (2) Zar norma nije ocena života? (3) Koje su odlike životnih nagona koje čoveka mogu uskladiti sa društvom i njegovim vrednostima (npr. odbrana otadžbine, rad za zajedničko dobro)? (4) Kako život, kao prirodno-biološki fenomen, može voditi sam sebe? Gijo nastoji da pokaže da ne postoje nepremostive suprotnosti između normi i života, već da život ima odlike koje su osnova moralnosti, a koje mogu zameniti tradicionalne dužnosti i moralne sankcije.

■ Po njemu život ima dve strane : primanje i proizvodjenje. Moralni zakon, s tim u vezi, je: ukoliko se stiče (radom) treba i da se troši. Rad je stoga prirodni fenomen u kome se izmiruju egoizam i altruizam. Rad postaje svojsvrсна moralna vrednost. Raditi znači proizvoditi, a proizvoditi znači biti koristan sebi i drugima. Saradnja i saučešće sa drugima su stoga, prirodna potreba čoveka, pa je ideal individualnog života u zajednici.

■ To nas, po Giju, vodi moralnim normama i držanjima kao što su odanost i požrtvovanje za druge, pa oralne dužnosti nisu nešto što se mora nametati sa strane (metafizički, religiozni ili društveni autoriteti), već su one oblik ostvarivanja prirodnih, ličnih potreba i nužnosti. Ovim stanovištima Gijo je uspeo da mnoge momente moralnog života sagleda i objasni. Međutim, još uvek ostaju, posmatrano sa aspekta vrhunskih zahteva i ispunjenja moralnosti izvesne kontraverze. Npr. kako uskladiti moralni zahtev da se u izvesnim prilikama žrtvuje sopstveni život sa učenjem da je održanje i razvijanje života vrhunski kriterijum u procenjivanju moralnosti? Gijo tvrdi da ovaj problem, u izvesnim slučajevima ne može biti rešen u skladu sa naturalističkim polazištem, već da tu ima mesta za metafiziku. On ipak pokušava da ga reši uvođenjem samostalnih determinanti- moralnih, intelektualnih i socijalnih vrednosti, kao i intenzitet doživljavanja kao nadređenost prostom trajanju. Npr. ostvariti nešto epohalno odnosno uzvišeno vredno je žrtvovanja svog daljeg trajanja. Sledstveno tome, vrednije je žrtvovati život nego živeti u moralno poniženom stanju. Ovo je tačno, ali pokazuje nedovoljnost naturalističko-biologističkog kriterijuma od kog Gijo polazi. No i pored toga, vrednost Gijovih ideja je isticanje nekih socijalnih i socijabilnih činjenica koje pokazuju da ne postoji nepremostiva suprotnost između prirode i socijalno-moralnih normi. Nadalje, vera u čoveka i mogućnost oplemenjivanja njegove prirode, prisutna u Gijovim izlaganjima, nije i ni malo beznačajno (Pavićević, str. 334).

■ Petar Aleksejevič Kropotkin (1844-1921), evolucionist, teoretičar anarhizma* i protivnik marksizma, polazi od stava da je „uzajamna pomoć“ od presudne važnosti za opstanak i razvoj svake vrste živih bića, a ona je, po mišljenju Kropotkina, kao instikt društvenosti, ponikla prirodno iz životnog iskustva životinja i čoveka. Kropotkin, ne poričući borbu između vrsta, ističe da ovaj instikt pomaže životinjama unutar vrste da, u borbi sa raznim opasnostima, postignu veće rezultate u razvitku vrste. Kada je reč o čoveku, uzajamna pomoć uticala je na ublažavanje unutrašnje borbe i stvaranje navika, karaktera, običaja, tradicija, što je doprinelo stvaranju različitih oblika zajedničkog života u skladu sa mestom, vremenom i drugim okolnostima datog istorijskog trenutka.

---

*Anarhizam (grč.anarhia= bezvlašće)- pravac u sociologiji u XIX v. (predstavnicima: Prudon, Stirner, Bakunjin, Kropotkin...) koji zastupa ukidanje svakog društvenog poretka i ukidanjem države i njenih institucija. To je jedan od oblika socijalne utopije.

- Tako je „zakon uzajamne pomoći“ stvoren tokom evolucije prirode (koja je po K-u prvi učitelj etike), postao osnova za nastanak moralnih fenomena kao što su: osećaj dužnosti, saosećanja, poštovanja sunarodnika i čak požrtvovanja. Evolucijom uzajamne moći, kao prvog i polaznog principa morala, postepeno nastaje pravednost kao pretpostavka ravnopravnosti i istog značaja svih članova konkretnog društva. Ona je po Kropotkinu, najvažniji deo morala, ali još ne daje sav moral. Taj komplement Kropotkin je nazvao spremnošću za samožrtvovanjem ili velikodušnošću. Ukratko, po Kropotkinu, dobro je ono što je korisno za društvo u kom se živi, a zlo ono što tom društvu šteti. Stvarni moral je tada kada čovek (prema svojim sposobnostima) radi za dobro društva i ljudi, a da pritom ne razmišlja da li će mu za ovo biti uzvraćeno. Taj princip morala je, po Kropotkinu, samopožrtvovanje.
- -Etičari fenomenološkog* pravca (Bertrano, Šeler i Hartman) ispoljavaju snažnu reakciju na etički relativizam i imoralizam, i, s tim u vezi, odbijaju da dobro poistovete sa korisnim i nekim drugim vrednostima.

---

*Fenomenalizam (grč. fenomenom= pojava, logos=nauka)= saznanjno-teorijski pravac čiji predmet spoznaje sačinjavaju pojave i to prevashodno pojave u svesti, tj. oseti, doživljaji i sl. Reč je dakle o empirijskim (iskustvenim) pojavama.

■ Frank Bertran (1833-1917) smatra da se osnovni principi po kojima vrednosno-etički cenimo ne mogu tumačiti kao zapovest (ljudske ili božije, odnosno kolektivne ili individualne) volje, već kao „zapovesti“ „prirodnog“ poretka stvari zasnovanih na logičkim pravilima suđenja, koja su sigurna, a ona koja odstupaju od prirodnog poretka stvari i logičkih pravila vode zabludi. Shodno tome, i u oblasti morala važi princip prirodne prednosti misaonih postupaka nad zapovesti tuđe volje. Kriterij moralno dobrog, po B-u, je dat neposredno u našem vrednosno-etičkom doživljavanju. Takav pristup se označava kao intuicionistički* i aprioristički. Vrednosti, prema fenomenolozima su hijerarhijski (kao više i niže) uređene u sistem. Razlikuju se, dakle više i niže vrednosti, a u okviru istog nivoa (modaliteta) javljaju se u suprotnim parovima (lepo-ružno, dobro-rđavo, prijatno-neprijatno itd.).

---

*Intuicija (lat. intueor= sagledam, opazim)- neposredno opažanje, neposredno uviđanje, duhovno gledanje, neposredno stečeno saznanje, tj. ono od koga se nije došlo putem iskustva ili razmišljanja (refleksije), neposredno doživljavanje stvarnosti „otkrivenje koje se razvija iz čovekove duše“. (Gete).

- Maks Šeler (1874-1928) ističe da posebni vrednosni modaliteti mogu biti „saznati“ samo (i isključivo) posebnim duhovnim aspektima. On konkretizuje fenomenološku hijerarhiju vrednosti: I nivo najniži- hedonističke vrednosti (prijatno-neprijatno); II nivo- vitalne vrednosti (koje se odnose na zdravlje, bolest, starost)- saznavaju se aktima vitalnih osećaja, a iskazuju se kao „plemenito“ (krepko, valjano) i „obično“ (prosto); III nivo- duhovne vrednosti (lepo-ružno), vrednosti pravilnog i nepravilnog „čistog saznanja i istine“- saznavaju se aktima duhovnog osećaja i IV nivo: vrednosti svetog i nesvetog koje se javljaju na tzv. „apsolutnim**“ predmetima koji su dati u intuiciji“.
- Kriterijumi za označavanje nivoa vrednosti, po Š-u su:
- 1) vrednosti su više ukoliko su trajnije....

**Apsolutan (lat. ab-solutus= slobodan od svih ograničenja). Samosvojan, bezgraničan potpun, nezavisan, bezuslovan, savršen. Suprotno: relativan.

- 2) su više ukoliko manje učestvuju u ekstenzitetu i deljivosti (jer manje razdvajaju ljude i manje izazivaju konflikte među njima), a takve vrednosti su duhovne vrednosti (npr. umetnička dela), što nije karakteristika materijalnih vrednosti; najviše ljude spajaju vrednosti svetog (mada su, priznaje Š, delili ljude konkretni simboli svetog, jer moguće podvajanje ljudi leži u samim simbolima i tehnikama, a ne u samom svetom).....
- 3) vrednosti su više ukoliko su manje fundirane u uslovljene drugim vrednostima (najmanje vredne su utilitarne vrednosti jer se zasnivaju na hedonskim, koje se opet zasnivaju na vitalnim, a ove na duhovnim vrednostima= Dakle, „Život dobija svoju vrednost iz službe duhovnim vrednostima“. (Pavićević, str. 360.);
- 4) vrednosti su više ukoliko raspolažu većom „dubinom zadovoljenja“ (ne misli na čulno zadovoljstvo već na „doživljaj ispunjenosti“). Dublje je zadovoljenje ukoliko se njegovo postizanje nezavisno od osećanja drugih vrednosti i obrnuto. „Svaka od hiljadu formi praktičnog hedonizma uvek je znak „nezadovoljenosti“ u pogledu viših vrednosti“. (Šiler: Formalisimus in der Ethik, p.p 117) i 5) stupanj relativnosti jedne vrednosti ili njen odnos prema apsolutim vrednostima. Npr, vrednost „prijatno“ je relativna jer se odnosi na biće koje čulno oseća i kao takva uslovljena je postojanjem tog bića, dok su absolute vrednosti one koje postoje za jedno čisto osećanje(pretpostavljanje, voljenje), tj. osećanje koje je nezavisno od bića čulnosti i bića života u njegovom načinu i zakonima funkcionisanja.

- Takve su duhovne vrednosti uopšte. Kriterijum moralno dobro: protiv stav Kantovom formalizmu*, jer ovaj stav zaboravlja da ciljevi đavola nisu manje „sistematični“ od ciljeva boga (Šeler, cit. delo) i protivstav hedonističko-utilitarističkoj etici, jer kriterijum dobra ne može biti kada je isto u funkciji jedne vrednosti (prijatnosti) i/ili korisnosti. Stoga, po Š-u, treba poći od same hijerarhije među vrednostima, pa će dobro biti ono delovanje odnosno htenje saglasno toj hijerarhijskoj strukturi i poretku vrednosti. Definicija dobra i zla po Š-u:
  - 1) dobro je htenje usmereno realizaciji pozitivne vrednosti;
  - 2)zlo je htenje usmereno realizaciji negativne vrednosti;
  - 3)dobro je htenje usmereno realizaciji više (najviše) vrednosti;
  - 4)zlo je htenje usmereno na realizaciji jedne niže (najniže) vrednosti.

---

*Moralno dobro, po Kantu, je postupanje koje je takvo da može postati opšte i apstrahovati pitanje šta se njime postiže.

■ Nikolaj Hartman (1882-1952), Šelerov nastavljatelj (u delu Etika) zaključuje da dobro dolazi ako se pođe od celokupne sfere vrednosti i poretka u njoj, tj. od njene strukture reda i unutrašnje zakonitosti. Shodno tome dobro postupanje je ono koje je usmereno na višu vrednost, a zlo na niže vrednosti. Ili: dobro je u izboru vrednosti prema vrednosnoj visini. Čini se, naime, kako ističe Pavićević (str. 362.), „da se ne može održati mišljenje fenomenologa da je sama hijerarhija među vrednostima autora fokusirana, već da one, u zavisnosti od situacije, mogu promeniti mesto na lestvici“. Kad bi npr. birali između podizanja bolnice (funkcija: održanje vitalnih vrednosti) ili ili neke ustanove (duhovne kulture) sigurno bi se pre opredelili za vitalne (mada niže od duhovnih) vrednosti.

HVALA NA PAŽNJI